

ԽՈՍՔ ՆԻՇԱՏԱԿԻ

ՊՐՈՖ. ՄԻՇԵԼ ՎԱՆ ԷՍԲԲՐՈՒԿ

(1934-2003)

2003 թ. նոյեմբերի 22-ին Նոր Լուվենում, 69 տարեկան հասակում, անսպասելիորեն իր մահկանացուն կնքեց մեր ժամանակների նշանավոր արևելագետներից մեկը՝ հայագետ, վրացագետ և Զրիստոնյա Արևելքի մատենագրությունների հմուտ մեկնաբան պրոֆ. Միշել վան Էսբրուկը։ Նա բազմիցս եղել է Հայաստանում, խորամուխ եղել Մաշտոցի անվան Մատենադարանի ձեռագիր գանձերի հետազոտության խնդիրներում, մեծ բարեկամություն հաստատել հայաստանյան հայագետների մի ողջ սերնդի հետ։

Միշել վան Էսբրուկը ծնվել է 1934 թ. հունիսի 17-ին Բելգիայի Մալին քաղաքում, մի ընտանիքում, որի նախնիները ունեն թե՛ ֆլեմական և թե՛ վալոնյան ծագում։ Տոհմանունը ֆլեմական է, սակայն ընտանիքում մայրենի լեզուն ֆրանսերենն է եղել։ Գիտնականի հայրը՝ պրոֆ. Գիյոմ վան Էսբրուկը († 1974 թ.), Կոլումբիայի համալսարանում 1921-1923 թթ. մասնագիտացել է երկրաբանության բնագավառում, իսկ մայրը՝ Իդա Բրուսելմանը († 1965 թ.), 1914-1918 թթ. դպրոց է հաճախել Լոնդոնում։ Այդ է պարճառը, որ նրանց ընտանիքում խոսակցական լեզուներից էր նաև անգլերենը։

Պատանի Միշելը 1951 թ. Բրյուսելի Սեն-Միշել քոլեջում սկսում է ուսումնասիրել հունարեն և լատիներեն։ Այնուհետև մեկ տարի սովորում է Բրյուսելի Սեն-Լուիս իրավաբանական ֆակուլտետում, որից հետո, 1953-1955 թթ., մտնում է Հիսուսյան վանական կարգի շարքերը։ 1959 թ. նա պետական քննություն է հանձնում և դասական բանասիրության մասնագետի վկայական ստանում Բելգիայում։ Այնուհետև երեք տարի Լիբանանի Սեն-Ալբեր քահանայապետական ինստիտուտում պատրաստում և պաշտպանում է փիլիսոփայության գիտական ասպիրանտի (sj) ատենախոսություն «Պրոհայրեսիսը Արիստոտելի և հույն ճարտասանների մոտ» թեմայով։ Այնուհետև, մեկ տարվա զինվորական ծառայությունից հետո, դասավանդում է նույն ուսումնական հաստատությունում։

1962 թ. Միշել վան Էսբրուկը հրավիրվում է պաշտոնավարելու Բրյուսելի Բոլանդիստների վանական միության գրադարանում, ուր հնարավորություն է ստանում զբաղվելու եկեղեցագիտական խնդիրներով։ Այդ ժամանակ, իբրև ազատ ունկնդիր, նա թույլտվություն է ստանում Լուվենի համալսարանում հետևել պրոֆ. Ժ. Գարրիդի հայկական և վրացական բանասիրության դասախոսություններին։ Մեծանշակ պրոֆեսորը դեռ նոր էր հրապարակել «Պաղեստինա-վրացական Տոնացույցը» Բոլանդիստների շարքում։ Մեկ տարի անց, Միշել վան Էսբրուկը, գիտակցելով վաղ վարքագրական մատենագրության ուսումնասիրության ողջ բարդությունը, հասկանում է, որ երկու արևելաքրիստոնեական լեզուների իմացությունը դեռևս բավարար չէ այդ աշխարհներին լծվելու համար։ Նրան թույլատրվում

է Բեյրութի Սեն-ժոզեֆ համալսարանում ուսանել արաբերեն և ասորերեն, սակայն 1964 թ. նա ելք է կանգնում Լուվեն՝ շարունակելու Ասորվածաբանական կրթությունը:

1966 թ. Միշել վան Էսբրուկը ձեռնամուխ եղավ Լուվենի համալսարանում Արևելյան բանասիրության և պատմության գծով դոկտորական ասորենախոսության շարադրմանը: 1970 թ. նա ավարտում է ասորվածաբանական կրթությունը և ձեռնադրվում բահանա: 1972 թ. Աթոսից Փարիզ է վերադառնում հայր Ֆրանսուա Նալկինը՝ իր հետ բերելով 11 վրացերեն ձեռագրերի լուսապատճենները: Դրանք լուսանկարվել էին Փարիզի Ձեռագրերի ինստիտուտի աշխատակից Մարսել Ռիշարի նախաձեռնությամբ: Այդ ձեռագրերն էլ որոշում են փաղանդավոր երիտասարդի հետագա ուղին: Միշել վան Էսբրուկը լծվում է հի-որոշում են փաղանդավոր երիտասարդի հետագա ուղին: Միշել վան Էսբրուկը լծվում է հի-շարակված վրացերեն ձեռագրերի վերծանման գործին և պարզում, որ դրանք պարկա-նում են Մրավալթալի (Ճառընտիր) ժողովածուների փալի: Առաջնահերթ խնդիր էր այդ բնագրերի համեմատությունը այլ ձեռագրական ընդօրինակությունների հետ: Պրոֆ. Ժ. Գարրիփի հանձնարարությամբ, Միշել վան Էսբրուկը 15 օր աշխատում է Թբիլիսիում: 1972 թ. արդեն պաշտպանության էր պատրաստ նրա դոկտորական աշխատանքը, սակայն Ժ. Գարրիփի հիվանդության պատճառով հետաձգվում է: Միշել վան Էսբրուկը կարողանում է պաշտպանել միայն 1975 թ., իր հեղինակավոր ղեկավարի ներկայությամբ: Այդ թվականին էլ նա դիմում է Բելգիայի կառավարությանը, որպեսզի իրեն ընդգրկեն Սովետա-բելգիական համալսարանի գիտական ծրագրերի մեջ:

Այդ թվականից ի վեր վարքագրության հետազոտության բնագավառում նա մասնակիցն է դառնում բազմաթիվ գիտական ծրագրերի, որոնք իրականացվում էին Մոսկվայում, Լենինգրադում, Թբիլիսիում և Երևանում: Միշել վան Էսբրուկը օգտագործեց այս բարեպարեհ առիթը՝ փորապետելու համար ռուսերենին, վրացերենին և հայերենին: 1982 թ. արդեն ճանաչում ունեցող գիտնականը հրավիրվում է Նոմի քահանայապետական Արևելագիտության ինստիտուտ՝ դասավանդելու հայերեն և վրացերեն:

1985 թ. նա մեկ փարով փոխարինում է պրոֆ. Ժան-Պիեռ Մահեին Փարիզի Կաթոլիկ համալսարանի հայագիտության ամբիոնում: 1986 թ. Մյունխենի Լյուդվիգ-Մաքսիմիլիան համալսարանի խնդրանքով, իր թեկնածությունն է ներկայացնում Արևելաքրիստոնեական բանասիրության ամբիոնի վարիչի թափուր փոխում ընտրվելու համար: Միաժամանակ, իբրև հաջորդը մեծահեղակ պրոֆ. Յուլիուս Ասֆալցի, փոխարինում է նրան այդ ամբիոնում դասավանդելով Քրիստոնյա Արևելքի վեց լեզուները՝ հայերեն, վրացերեն, արաբերեն, ասորերեն, ղպերեն և գեեզ (եթովպերեն): 1987 թ. Միշել վան Էսբրուկն ընտրվում է այդ ամբիոնի վարիչ և ղեկավարում այն մինչև 1999 թ. հուլիսի 31-ը:

Դասախոսական աշխատանքին զուգահեռ նա մեծ ջանասիրությամբ նվիրվում է հիշատակված արևելյան լեզուներով վաղ քրիստոնեական բնագրերի հայտնաբերման և հրապարակման աշխատանքին՝ միաժամանակ ձեռնամուխ լինելով այդ հազվագյուտ փշրանքների սրբեղծման պատմական միջավայրը ներկայացնելու և բնագրագիտական նուրբ հետազոտություններ գրելու գործին:

Հայագիտության ոսկե ֆոնդի մասն են կազմում բարեհիշատակ գիտնականի հետազոտությունները Սողոմոն Մաքենացու և Մշո Ճառընտիրի, Ագաթանգեղոսի Պատմության, Ս. Թադեոսի և Ս. Բարդուղիմեոսի պաշտամունքի, Եզնիկ Կողբացու Եղծ Աղանդոցի, հայկա-

կան ձեռագրական կրկնագրերի վերաբերյալ: Վերջին փորհներին նա առանձնապես մեծ հեղափոխություն էր ցուցաբերում Հայոց Եկեղեցու վաղ շրջանի պատմության, ծեսի և իրավունքի խնդիրների նկատմամբ: Այդ նպատակով կատարված պրպարումների արդյունքում Միշել վան Էսբրուկը նոր մեկնաբանություններ առաջարկեց Ե-Ը դարերի հայ-բյուզանդական եկեղեցական փոխհարաբերությունների հեղափոխության և վաղ հայկական մատենագրության մի շարք երկերի ուսումնասիրության և թվագրության բնագավառում: Նա իր ինքնափալ գեկուցումներով և նորահայտ նյութերով հաճախ էր հանդես գալիս հայագիտական գիտաժողովներում:

Միշել վան Էսբրուկը անդամ էր Գերմանիայի Գիտությունների Ակադեմիայի Հայրաբանության հանձնաժողովի, ընտրվել էր Վրաստանի Գիտությունների Ակադեմիայի արտասահմանյան անդամ: 1998 թ. ղեկվեմբերին Թբիլիսիի համալսարանի վրացագիտության ամբիոնը վրացագիտության բնագավառում ունեցած ձեռքբերումների համար նրան արժանացրեց Մարի-Ֆելիսիա Բրոսեի անվան մրցանակի:

Հայագետները լավ են հիշում նրա գործուն մասնակցությունը և վառ գեկուցումները վերջին 30 տարում Երևանում տեղի ունեցած միջնադարագիտական գիտաժողովներին: Իբրև գիտնական, նա խորապես գիտակցում էր Քրիստոնյա Արևելքի ժողովուրդների ինքնուրույն մշակույթների դերը միջնադարում: Միշել վան Էսբրուկի համար հարազատ էին այդ ժողովուրդների կենցաղը և երազանքները: Հիշում են նրա բոռն վրդովմունքը Օսկերայի հրապարակում, 1988 թ. Սումգայիթյան աղեպի օրերին: Այդ գաղափարներով էին լեցուն 2003 թ. սեպտեմբերին նրա ընթերցած երկու գեկուցումները Երևանում և Ծաղկաձորում տեղի ունեցած գիտական նստաշրջաններում, որոնք նվիրված էին Կովկասյան եկեղեցիների ծագմանը և հայ մատենագիտներ Սահակ Չորափորեցուն ու Սահակ Մոռոթին:

Նրան խորթ չէին մարդկային պարզ ուրախությունները: Հիշում են, 1986 թ. հայագիտական կոնֆերանսի ժամանակ նա Գյումրի մրնելիս հայոց քոչարիի հեյունների տակ պարով դիմավորեց գիտաժողովին ընդառաջ եկող աղ ու հաց բերող պատանիներին:

Մահից մի քանի ամիս առաջ ճանաչված հեղինակն ինձ ուղարկեց իր հրատարակած երկերի մատենագիտությունը, որի հրապարակումը կարող է նոր խթան դառնալ հայագիտական պրպարումների համար: Այդ իսկ պատճառով, վերանայելուց և լրացնելուց հետո, այն հանձնում ենք հայագետների ուշադրությանը:

Միշել վան Էսբրուկի պայծառ հիշատակը անմար կմնա նրան հիշողների սրտերում, իսկ թողած գիտական ժառանգությունը ուղենիշ կդառնա նոր գիտական նվաճումների համար:

ԱԶԱՏ ԲՈԶՈՅԱՆ

Պարմական գիտությունների դոկտոր

ՄԻՇԵԼ ՎԱՆ ԷՍԲՐՈՒԿԻ ՆԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ*

Նապալումներ

AB = Analecta Bollandiana, Brussel.

AnHC = Annuario Historiae Conciliorum, Freiburg.

Augustinianum = Augustinianum. Periodicum quadrimestre Instituti Patristici "Augustinianum", Rom.

BK = Bedi Kartlisa, Paris.

CNRS = Centre National de la Recherche Scientifique.

CSCO = Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Rom &.

JÖB = Jahrbuch für Österreichische Byzantinistik, Wien.

MUSJ = Mélanges de l'université Saint-Joseph, Beirouth.

ÖAkdW = Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.

OC = Oriens Christianus.

OCP = Orientalia Christiana Periodica, Rom.

OLP = Orientalia Lovaniensia Periodica, Leuven.

PdO = Parole de l'Orient, Kaslik (Liban).

PO = Patrologia Orientalis, Paris.

REArm = Revue des Etudes Armenien, Paris.

REGC = Revue des études géorgiennes et caucasiennes, Paris.

SC = Sources Chrétiennes, Paris.

XB = Христианский Восток, Москва – Санкт - Петербург.

Հոդվածներ

1. Chronique arménienne, AB 80, 1962, 441-457.
- 2-3. Saint Épimaque de Péluse, AB 84, 1966, 399-342 and 85, 1967, 441-457.
4. Un recueil prémétaphrastique arabe du XIe siècle, in AB 85, 1968, 143-164.
5. Une liste d'apôtres dans le codex géorgien 42 d'Ivion, AB 86, 1968, 139-150.
6. La lettre de l'empereur Justinien sur l'Annonciation et la Noël, in AB 86, 1968, 352-371/87, 1969, 442- 444.
7. Salomon de Mak'enoc' vardapet du VIIIe siècle, in Armeniaca, ed.P.M.Djanaschian, Venise 1969, 33-44.
8. Nathanaël dans une homélie sur les archanges, in AB 89, 1971, 155-176.
9. Témoignages littéraires sur les sépultures de S.Grégoire l'Illuminateur, in AB 89, 1971, 387-418.
10. Un corpus de l'hagiographie géorgienne en géorgien, AB 89, 1971, 419-420
11. Un nouveau témoin du livre d'Agathange, in REArm, 8, 1971, 13-171.

* Վրացագիրական հոդվածների վերնագրերը ճշտելիս մեզ օգնել է պրոֆ. Էդուադ Խինթիբիձեն:

12. Le traité sur la Pâque de Méliton en géorgien, in *Le Muséon*, 84, 1971, 373-394.
13. Hébreux 11,33-38 dans l'ancienne version géorgienne, in *Biblica*, 53, 1972, 43-64.
14. Nouveaux fragments de Méliton conservés en géorgien, in *AB* 90, 1972, 63-99.
15. Nouveaux apocryphes de la Dormition conservés en géorgien, in *AB* 90, 1972, 363-369.
16. Apocryphes géorgiens de la Dormition, in *AB*, 91, 1973, 55-75.
17. Le roi Sanatrouk et l'apôtre Thaddée, in *REArm*, 9, 1972, 241-283.
18. Généalogie de la Vierge en géorgien, in *AB* 91, 1973, 347-356.
19. Une homélie sur l'Église attribuée à Jean de Jérusalem, in *Le Muséon*, 86 1974, 283-304.
20. Les oeuvres de Méliton de Sardes en géorgien, in *BK*, 32, 1973, 48-63.
21. L'assomption de la Vierge dans un transitus pseudo-basilien, in *AB* 92, 1974, 125-163.
22. L'homélie géorgienne d'Hésychus de Jérusalem sur la résurrection des morts, in *Le Muséon*, 84, 1974, 125-163.
23. Le passage d'Eznik (p.24) dans le De Universo d'Hippolyte, in *Le Muséon*, 84, 1974, 441-444.
24. Un nouveau dictionnaire de la langue géorgienne ancienne, in *BK*, 32, 1974, 86-108.
25. L'Éthiopie à l'époque de Justinien : S.Arethas de Négrian et S.Athanase de Clysma, in *IV Congresso internazionale di Studi Etiopici. Acc. dei Lincei* vol.371, Roma, 1974, quad.191, 117-139.
26. Les formes géorgiennes des Acta Iohannis, in *AB*, 93, 1975, 5-19.
27. Les apophtegmes dans les versions orientales, in *AB*, 93, 1975, 381-389.
28. Les Acta Iohannis traduits par Euthyme l'Hagiorite, in *BK*, 33, 1975, 73-109.
29. Fragments méconnus du Lectionnaire géorgien, in *Le Muséon*, 88, 1975, 361-363.
30. Fragments sahidiques du panégyrique de Grégoire le Thaumaturge par Grégoire de Nysse, in *OLP*, 5/7, 1975/6, 555-568.
31. A propos de l'évangile apocryphe arabe attribué à S.Jean, in *MUSJ*, 49, 1975/6 597-603
32. Saint Philotheos d'Antioche, in *AB* 94, 1976, 107-135.
33. La passion arménienne de S.Gordius de Césarée, in *AB* 94, 1976, 357-386.
34. Une forme inédite de la lettre du roi Ptolémée pour la trad. des LXX, in *Biblica* 57, 1976, 542-549.
35. Archéologie d'une homélie sur la Pâque attribuée à Chrysostome ou Épiphanes de Chypre, in *Armenian and Biblical Studies*, ed. M.Stone, Jerusalem, 1976, 165-181. / 96.
36. Une chronique de Maurice à Héraclius dans un récit des sièges de Constantinople, in *BK* 34, 1976, 74-
37. Un témoin indirect de l'Histoire Euthymiaque dans une lecture arabe pour l'Assomption, in *PdO*, 6 / 7, 1975 / 6, 479-491.
38. Le ms. Érévan 993. Inventaire des pièces, in *REArm*, 12, 1977, 123-167.
39. L'histoire de Lydda dans deux textes géorgiens, in *BK*, 36, 1977, 109-131.
40. Abraham le Confesseur traducteur des Passions des martyrs persans, in *AB*, 95, 1977, 168-179.
41. Le résumé syriaque de l'Agathange, in *AB*, 95, 1977, 291-358.
42. Deux feuillets du sinaiticus 492 retrouvés à Leningrad, in *AB*, 96, 1978, 51-54.
43. Un feuillet oublié du codex arabe or.4226 à Strasbourg, in *AB*, 96, 1977, 383-384.
44. Deux homélies de Sévérien de Gabala conservées en géorgien, in *BK* 36, 1978, 71-91.
45. L'homélie sur les apôtres de Sévérien de Gabala en version géorgienne, in *BK*, 37, 1979, 86-110.

46. L'opuscule sur la Croix d'Alexandre de Chypre et sa version géorgienne, in *BK* 37, 1979, 102-132.
47. L'hymnaire de Michel Modrekili et son sanctoral, in *BK*, 38, 1980, 113-130.
48. La primauté de Pierre (Mth 16,16-19) et son contexte judaïque, in *Revue Théologique de Louvain*, 11, 1980, 310-324.
49. Un mravalthavi dans le palimpseste A-737, in *Mravalthavi* 7, Tbilisi 1980, 18-21.
50. Le ms. Géorg. Sin.34 et les publications de liturgie palestinienne, in *OCP*, 49, 1980, 125-141.
51. Une homélie archaïque sur la Transfiguration, in *OCP*, 49, 1980, 418-425.
52. *Pélagie la Pénitente. Métamorphoses d'une légende*, ed.P.Petitmengin, t.1(Paris 1980), 135-9,278-88 et 317-349
53. Le saint comme symbole, in *The Byzantine Saint*, ed.S.Hackel, Chester 1981, 128-140.
54. Le martirika du Catholicos Antoine Ier, in *AB*, 98, 1980, 411-421.
55. Les textes littéraires sur l'Assomption avant le Xe siècle, in F.Bovon, *Les Actes Apocryphes des apôtres. Christianisme dans le monde païen*, Genève 1981, 51-77.
56. Լենինգրադի Մ. Ե. Սալտիկով-Շչեդրինի անվան համրային գրադարանի հայերեն կրկնագիրը (տր շարք. ք.14), Բանբեր Մարմնադարանի, հմր 13, Երևան, 1980, էջ 272-274.
57. Les mss de Jean Zosime sin.34 et Tzagareli 81, in *BK* 39, 1981, 63-75.
58. La diffusion orientale de la légende des saints Côme et Damien, dans *Hagiographie, Cultures et Sociétés IVe-XIe siècles*, ed. P.Riché et E.Patlagean, Paris 1981, 61-77.
59. Amphiloque d'Iconium et Eunome : l'homélie CPG 3238, in *Augustinianum*, 21, 1981, 517-539.
60. Le résumé syriaque de l'Agathange et sa portée pour l'histoire du développement de la légende, in Վանդեա Ամսորեայ, 90, Վիեննա, 1976, col.493-510.
61. Col.2,11 : dans la circoncision du Christ, in *Gnosticisme et Monde hellénistique*, ed. J.Ries, Louvain-la- Neuve 1982, 229-235.
62. La légende romaine des SS Côme et Damien: 1. le texte grec, in *OCP*, 47 1981, 389-425.
63. La légende romaine des SS Côme et Damien: 2. le panégyrique géorgien, in *OCP*, 48, 1982, 29-64.
64. Legends about Constantine in Armenian, in *Classical Armenian Culture*, ed.T.Samuelian, University of Pennsylvania 1979, 79-101.
65. Bild und Begriff in der Transitus-Literatur: Der Palmbaum und der Tempel, in *Typus, Symbol Allegorie bei den östlichen Vätern und ihre Parallelen im Mittelalter*, ed.M.Schmidt, Eichstatt 1982, 333-351.
66. La notion d'accomplissement de l'écriture in *Lectures bibliques. Publications de l'Institutum judaicum*, Bruxelles 1981, 333-351.
67. Saint Épimaque de Péluse III, Les fragments coptes, in *AB* 100, 1982, 125-145.
68. Hésychius de Jérusalem. Sur les Coryphées en version slavonne, in *OCP*, 48, 1982, 371-405.
69. L'homélie d'Eustathe d'Antioche en géorgien, in *OC*, 66,1982, 189-214.
70. Remembrement d'un manuscrit arabe de 950, dans *SAMIR Actes I*, 135-147.
71. Église géorgienne au Moyen-Âge, dans *BK*, 40, 1982, 186-199.
72. The Georgian inscriptions, in M.Stone, *The Armenian Inscriptions from the Sinai*, Harvard 1982, 171-179.
73. L'empereur Jean Tzimiscès dans le calendrier de Georges l'Athonite, in *BK* 41, 1983, 67-72.

74. Gli apocrifi georgiani, dans *Augustinianum*, 23, 1983, 145-149.
75. Leningradis palimp'sesturi mravalthavi, in *Mravalthavi*, 6, Tbilisi 1979, 81-87.
76. Une courte homélie mariale de Proclus en arménien, in *Բանբեր Մարինադարանի*, 1978, էջ 717-727.
77. Homélie ephrémiennne sur le bon larron en grec, géorgien et arabe, dans *AB*, 101, 1983, 327-362.
78. Deux listes d'apôtres conservées en syriaque, dans *IIIe Symposium Syriacum*, ed. R.Lavenant, Rome 1983, 15-24.
79. La naissance du culte de S.Barthélémy en Arménie, in *REArm*, 17, 1983, 171-195.
80. The Rise of St Bartholomew's Cult in Armenia from the Seventh to the Thirteenth Centuries, in *Medieval Armenian Culture*, ed. T.Samuelian and M.Stone, Chico 1984, 161-178.
81. Nouveaux fragments arméniens de Denys d'Alexandrie, dans *OCP*, 50, 1984, 18-40.
82. Jean II de Jérusalem et les cultes de S.Étienne, de la Sainte-Sion et de la Croix, in *AB* 102, 1984, 99-134.
83. Ագաթանգեղոսի բնագրի պարմությունից, Պարմա-բանասիրական Հանդես, Երևան, 105, 1984, էջ 28-34 (ֆրանս. թարգմ. Ա. Սահակյանը).
84. Le "De Sectis" attribué à Léonce de Byzance dans la version géorgienne d'Arsène Iqaltoeli, in *BK* 42, 1984, 35-42.
85. Le "De Fide" attribué à Hippolyte et ses rapports avec la Didascalie de Grégoire l'Illuminateur dans l'Agathange, in *AB*, 102, 1984, 321-328.
86. Témoignages littéraires sur la Mayr Ekeghec'i ou de l'origine de Zouart'noc', dans *Terzo Simposio internazionale di Arte Armena*, ed. G.Ieni and G.Uluhogian, Venise 1984, 615-627.
87. Rome l'ancienne et constantinople vues de l'Arménie, in *La nozione di Romano tra cittadinanza e universalité*, ed. P. Siniscalco e P.Catalano, Rome 1984, 351-355.
88. Description du répertoire de l'homélaire de Mush, in *REArm*, 18, 1984, 237-280.
89. L'origine de Pemeniay chez Anania Shirakatsi, in *REArm*, 18, 1984, 487-489.
90. La date et l'auteur du De Sectis attribué à Léonce de Byzance, in *After Chalcedon. Studies in Theology and Church History*, ed. C.Laga, Leuven 1987, 415-424.
91. Les Actes arméniens de saint Héraclide de Chypre, dans *AB*, 103, 1985, 115-162.
92. Agathangelos, in *Reallexikon für Antike und Christentum*, suppl.1/2, Stuttgart 1985, 239-248.
93. Albanien, in *Idem*, 257-266.
94. La structure de l'homélaire de Mush, in *International Symposium on Armenian Linguistics*, Érévan 1984, 282-
95. L'homélie de Pierre de Jérusalem et la fin de l'origénisme palestinien, in *OCP*, 51, 1985, 33-59.
96. Version géorgienne de l'homélie eusébiennne CPG 5528 sur l'Ascension, in *OCP* 51, 1985, 277-303.
97. Le sens de la liberté de l'homme éclairé par la foi chrétienne, in *IIIe rencontre Islamochrétienne. Droits de l'Homme*, Tunis 1985, 171-180.
98. La légende géorgienne de l'Ascète Nisime, dans *REGC*, 1, 1985, 117-125.
99. Les programmes géorgiens de la Dormition, in *JÖB*, 35, 1985, 251-260.
100. Une lettre de Dorothée comte de Palestine à Marcel et Mari en 452, dans *AB* 91, 1983, 35-75.
101. Les deux Testaments une même vie, in *Communio*, 11, 1986, 71-90.

102. Les sentences morales des philosophes grecs dans les traditions orientales, in *L'eredità classica nelle lingue orientali*, ed. M.Pavan e U.Cozzoli, Rome 1986, 11-23.
103. L'apport des version orientales pour la compréhension de l'Asclepius dans les *Philosophica d'Apulée*, *ibid.*, 27-35.
104. Le codex rescriptus Tischendorf 2 à Leipzig et Cyrille de Scythopolis en version arabe, in *Samir Actes II*, Rome 1986, 81-91.
105. Le substrat hagiographique de la mission khazare de Constantin-Cyrille, dans *AB*, 104, 1986, 337-348.
106. Un palimpseste géorgien de l'homélie 38de Grégoire de Nazianze, in *Le Muséon*, 99, 1986, 309-317.
107. L'homélie de Proclus CPF 5800 dans l'ancien Tōnakan arménien, in *REArm*, 19, 1985, 49-53.
108. Who is Mari, the Addressee of Ibas' Letter ? In *The Journal of Theological Studies*, 1987, 129-135.
109. Verdwenen griekse hagiographie in oosterse vertalingen teruggevonden, in *De heiligenverering in de eerste eeuwen van het christendom*, ed. A.Hilhorst, Nijmegen 1986, 99-104.
110. Un court traité pseudo-basilien de mouvance aaronite conservé en arménien, in *Le Muséon*, 100, 1987, 385-395.
111. Jalons pour l'histoire de la transmission manuscrite de l'homélie de Proclus sur la Vierge, in *Text und Kritik*, ed. J.Dummer, Berlin 1987, 149-160.
112. Le soi-disant roman de Julien l'Apostat, dans *Ive Symposium Syriacum 1984*, ed. H.J.W.Drijvers, Rome 1987, 191-202.
113. Impact de l'Écriture sur le concile de Dwin en 555, in *AnHC*, 18, 1988, 301-318.
114. L'aspect cosmologique de la philosophie d'Eunome pour la reprise de l'Hexameron basilien par Grégoire de Nysse, dans *El Contra Eunomium en la produccion literaria de Gregorio de Nisa*, ed. L.F.Mateo-Seco, Pamplona 1988, 181-216.
115. Le culte de la Vierge à Constantinople aux 6e et 7e siècles, *Revue des Études Byzantines*, 46, 1988, 181-190.
116. La Vision de Vakhtang Gorgasali et sa signification, dans *Proceedings of the first international Symposium in Kartvelian studies*, ed. E. Khintibidze, Tbilissi 1988, 181-191.
117. Les Actes apocryphes de Thomas en version arabe, dans *PdO*, 14, 1987, 11-77.
118. Le dossier hagiographique de saint Pancrace de Taormine, in *Storia della Sicilia e tradizione agiografica nella tarda antichità*, ed. S.Pricoco, Catania 1988, 155-171.
119. On the etymology of Georgian Bzoba : The Branch and the Box-tree in *Studia Caucasologica I*, ed. F. Thordarson, Oslo 1988, 42-50.
120. Athanase déguisé en pseudo.Denys dans le Tōnakan, in *REArm*, 20 1986/7, 167-173.
121. L'apôtre Thaddée et le roi Sanatruk, in *Atti del II Simposio internazionale Armenia-Assiria*, ed. M. Nordio and B. Zekiyan, Venise 1984, 83-106.
122. Une homélie de Zacharie le Catholicos sur l'Annonciation, in *Հանդես Ամսօրհայ*, 101, 1987, 487-503.
123. Le ms syriaque nouvelle série 4 de Leningrad, in *Mélanges Guillaumont*, ed. E.Lucchesi, Genève 1988, 211 -219

124. Une propagande chalcédonienne du début du VIe siècle : l'histoire des saints Nisthéréon et Katianos, in *OC*, 72, 1988, 136-167.
125. Arabische christl. Literatur and Armen. Lit., in *Marienlexikon*, ed. R. Bäumer, 1 (1988) 211-14 and 237-239.
126. Das Synodikon vom Jahre 843 in georgischer Übersetzung, in *AnHC*, 19, 1987, 300-313.
127. Saint Grégoire d'Arménie et sa Didascalie, in *Le Muséon*, 102, 1989, 131-145.
128. Georgien, in *Marienlexikon*, 2, 1989, 618-622.
129. Incidences des versions arabes chrétiennes pour la reconstitution des textes perdus, in *Traduction et traducteurs au Moyen-Âge*. Coll. Intern. du CNRS, ed. G. Contamine, Paris 1989, 133-143.
130. La lettre sur le Dimanche descendue du ciel, in *AB* 107, 1989, 267-284.
131. Euthyme l'Hagiorite: le traducteur et ses traductions, in *REGC*, 4 1988, 73-107 [published 1990].
132. Sur quatre traités attribués à Grégoire et leur contexte marcellien, in *Studien zu Gregor von Nyssa und der christlichen Spätantike*, ed. H. Drobner, Leiden-New York 1990, 3-15.
133. Der von einem Bischof um 514 geschriebene Brief gegen das Christentum und die Verfolgung von seiten Dhu Nuwas, in *XXV. Deutscher Orientalistentag*, ed. W. Diem, Stuttgart 1988, 105-115.
134. The Credo of Gregory the Wonderworker and Its Influence through Three Centuries, in *Studia Patristica*, ed. E. Livingstone, XIX, Leuven 1989, 255-266.
135. La religion géorgienne préchrétienne, in *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, ed. W. Haase, II, 18, 4, Berlin-New York 1990, 2694-2725.
136. La version géorgienne de deux commentaires d'Ammonius, in *Autori classici in lingue del vicino e medio oriente*, ed. G. Fiaccadori, Rome 1990, 55-64.
137. Une homélie arménienne sur la dormition attribuée à Chrysostome, in *OC*, 74, 1990, 199-233.
138. Ein georgischer liturgischer Kanon für Maria Himmelfahrt, in *Lingua restituta orientalis*. Festgabe für Julius Aßfalg, ed. R. Schulz and M. Görg, Wiesbaden 1990, 89-110.
139. Kopten, in *Marienlexikon*, 3, 1991, 641-645.
140. Une note de Sévère d'Antioche sur Juda Cyriaque, in *V Symposium Syriacum*, ed. R. Lavenant, Rome 1990 183-193.
141. L'homélie géorgienne de Sévérien de Gabala CPG 4216, dans *Le Muséon*, 104, 1990, 73-108.
142. Les signes des temps dans la littérature syriaque, in *Revue de l'Institut Catholique de Paris*, 39, 1990, 113-149.
143. Primauté, Patriarcats, Catholicossats, autocéphalies en orient, in *Il primato del Vescovo di Roma nel primo millennio*. Ricerche e testimonianze, ed. M. Maccarrone, Vatican 1991, 493-521.
144. Le contexte politique de la Vie de Pancrace de Tauromenium, in *Sicilia e Italia suburbicaria tra IV e VIII secolo*. Ed. S. Pricoco, F. Rizzo Nervo and T. Sardella, Soveria Mannelli 1991, 185-196.
145. La représentativité de la délégation arménienne à Florence : de Sargis de Caffa à Nagash d'Amid, in *AnHC* 22, 1990, 131-145.
146. Le manuscrit hébreu Paris 755 et l'histoire des martyrs du Nedjran, in *La Syrie de Byzance à l'Islam, VII-VIII siècles*, ed. P. Canivet et J.P. Rey-Coquais, Damas 1992, 25-30.
147. Deux homélies pseudo-basilienues sur le Dimanche et le Vendredi, in *Samir Actes III*, 49-71.
148. La Dormition chez les Coptes, in *Actes du IVe Congrès Copte*, ed. K. Rassart-Debergh et J. Ries, t.2 (Louvain-la-neuve 1992), 436-445.

149. Peter the Iberian and Dionysius the Areopagite : Honigmann's thesis revisited, on *OCP*, 59 1993, 217-227.
150. Les Églises orientales non syriennes, in *Le Muséon*, 106, 1993, 97-117.
151. Les Ć'inka, les Xrafstras et Loki in *Caucasologie et mythologie comparée*. Actes du colloque international du CNRS. IVe colloque de Caucasologie, ed. C.Paris, Paris 1992, 115-126.
152. Les Actes de Prochore en arménien: un nouveau témoin in *Armenian Tasks and Tools*, ed. H. Lehmann and J.S. Weitenberg, in *Acta Jutlandica* LXIX,1, Aarhus 1993, 86-91.
153. Une exégèse rare d'Isaïe 29. 11-12 conservée en arménien, in *Armenia and the Bible. Papers presented ... at Heidelberg July 16-19 1990*, ed. Chr. Burchard, Atlanta, Georgia 1993, 73-78.
154. Pierre l'Ibère et Denys l'Aréopagite, in *Proceedings of the second International Symposium in Kartvelian Studies*, ed. E. Khintibidze, Tbilissi 1993, 167-177.
155. Armenien und die Penthektè, in *AnHC*, 24, 1992, 78-94.
156. Neuf listes d'Apôtres orientales, in *Augustinianum*, 34, 1994, 109-199.
157. La Sagesse de Balavar à travers la tradition géorgienne, in R.Lebrun, *Sagesses de l'Orient ancien et chrétien*, Paris 1993, 229-242.
158. Un panégyrique de Théodore le Studite pour la fête liturgique des sièges de Constantinople, in *EYLOGHMA, Studia Anselmiana* 110, Rome 1993, 525-536.
159. Invention des reliques comme attribut impérial : la tunique du Christ à Moscou et son symbolisme, in *Roma fuori di Roma : Istituzioni e immagini (Roma 1985)*, ed. P.Catalano, Roma [1994], 225-243.
160. La lettre de Justinien pour la fête de l'Hypapante en 562, in *AB* 112, 1994, 65-84.
161. Citations apollinaristes conservées en arménien dans la lettre de Sahak III Dzoroporetsi, in *OCP*, 1994, 41- 67.
162. La légende des sept dormants d'Éphèse selon le codex syriaque N.S.4 de Saint-Pétersbourg, in *Vle Symposium Syriacum*, ed. R.Lavenant, Rome 1994, 189-200.
163. Ein unbekannter Traktat ad Thalassium von Maximus dem Bekenner, in *XXV Deutscher Orientalistentag*, ed. C. Wunsch, Stuttgart 1994, 75-82.
164. La légende des apôtres Pierre, Jean et Paul à Antioche, in *OC*, 78, 1994, 64-85.
165. La question 66 du "Ad Thalassium" géorgien, in *Philohistôr*, ed. A.Schoors and P.van Deun, Leuven 1994, 329-337.
166. Syrien in *Marienlexikon*, 6 (1994), 344-349.
167. Le manifeste de Jean III le Nicéote en 505 dans le Livre des Lettres arménien, in *REArm*, 24, 1993, 27-46.
168. La portée politico-religieuse des visions pour la conversion des peuples, in *Revue de l'Institut Catholique de Paris*, 53, 1995, 87-104.
169. Le discours du Catholicos Sahak III en 691 et quelques dossiers annexes au Quinisexte, in *The Council in Trullo revisited*, ed. G.Nedungatt and M. Featherstone, Rome 1995, 323-454.
170. La Vie arabe de Théodose le Cénobiarque, dans *PdO*, 18, 1998, 45-73.
171. L'homélie "Արարիչ արարածոց", ses attributions et ses métamorphoses, *Տասկ հայագիրական*, Բյրրութ, Անթիլիաս, NS.6, 1994, 44-66.
172. Les Actes syriaques de Philippe à Carthagène en version arabe, dans *OC* 79. 1995, 120-145.

173. Bizancio visto desde Oriente : de Marciano a Mauricio, in *El Dialogo Fé-Cultura en la antigüedad Cristiana*, ed. D. Ramos-Lisson, M. Merino and A. Viciano, Pamplona 1996, 227-238.
174. Die sogenannte Konziliengeschichte des Johannes von Odzun (717-728), in *AnHC* 26, 1994, 31-60.
175. Signification d'un court traité basilien conservé en arménien, in *The Second International Symposium on Armenian Linguistics. Proceedings*, ed. L. Hovsepian. T.2 (Yerevan 1993), 181-187.
176. Perspectives pour l'étude des Églises du Caucase, in *The Christian East*, ed. R. Taft, Rome 1996, 129-144.
177. Les versions syriaques du panégyrique de Grégoire le Thaumaturge, dans *A Festschrift for Dr. Sebastian Brock*, *Aram* 5. 1993, 537-553.
178. Udabnos mravaltavis shedgeniloba da struktura.- Udabnos mravaltavi, ed. A. Shanidze and Z. Dzhumburidze, Tbilissi 1994, 37-42 (Zveli qartuli enis kathedris shromebi, tomi 28).
179. Movses Xorenac'i et le Girk' Ėakac', in *REArm*, 25, 1994/5, 109-124.
180. Von welcher Kirche hängt die georgische Kirche geschichtlich ab ? in *Mitteilungen der Berliner Georgischen Gesellschaft* 5 (1996), 1-12.
181. The Memra on the Parrot by Isaac of Antioch, in *The Journal of Theological Studies*, 47, 1966, 464-476.
182. Les trois formes de l'antichalcédonisme de 451 à 553 et ses répercussions dans le Caucase, in *Traditions and Heritage of the Christian East* / ed. A. Muraviev, D. Afinogenov Moscow 1996, 382-398.
183. Lazique, Mingrélie, Svanéthie et Aphkhalie du IVe au IXe siècle, dans *Il Caucaso: Cerniera fra culture dal Mediterraneo alla Persia*, 1 (Spoleto 1996), p. 195-218 (= Settimane di studio ...XVLI)
184. La Vie de saint Jean Higoumène de Saint-Serge par Joseph le Skeuophylax, dans *OC* 80, 1996, 153-166.
185. La Vie de saint Martinianus en version syriaque, in *PdO*, 20, 1995, 237-269.
186. La postérité des villes fortifiées de Théodose, in *From Byzantium to Iran : in Honour of Nina Garsoïan*, ed. J.-P. Mahé and R. W. Thomson, Atlanta 1996, 361-378.
187. Le discours de Jean Damascène pour la Dédicace de l'Anastasis, in *OCP*, 63, 1997, 53-98.
188. La triple préface de Phocas, in *Denys l'Aréopagite et sa postérité en Orient et en Occident*, ed. Y. De Andia, Paris 1997, 167-186.
189. The Aphthartodocetic Edict of Justinian and Its Armenian Background, in *Studia Patristica*, XXIII, ed. E. Livingstone, Leuven 1997, 573-585.
190. Justinian II. im Synaxar und das Konzil in Trullo, in *AnHC* 27/8, 1995/6, 103-108.
191. L'Invention de la Croix sous l'empereur Héraclius, in *PdO*, 26, 1996, 21-46.
192. Բյուզանդիայի հայկական քաղաքականությունը սկսած Հուսրիկանոս Բ-ից մինչև Լևոն Գ, «Էջմիածին», 1997, ԾԳ փարի, Զ-Է, էջ 170-180 (ֆրանս. թարգմ. Ա. Բոգոյանը) :
193. Le monachisme syriaque, in *Actes du colloque Patrimoine Syriaque V*, ed. M. Aitallah, Antelias 1998, 71-80.
194. La légende d'Apa Jeremias et Apa Johannes et les fragments Chester Beatty Copte 829, in *Orientalia*, 67, 1998, 1-63.
195. L'opposition entre Pierre l'Ibère et Pierre le Foulon (482-491), in *Caucasica, The Journal of Caucasian Studies*, 1, 1998, 60-67.

196. Les trois croix dans le Kartlis Mokcevey, in *Caucasica*, 2, 1998, 70-76.
197. Conférence de M.Michel van Esbroeck, directeur d'études invité, in *Annuaire pratique de l'École des hautes Études*, 104, 1995/6, 379-382.
198. Actes syriaques d'André attribués à Éphrem, in *Symposium Syriacum VII*, ed. R.Lavenant, Rome 1998, 85-105.
199. Les relations entre Byzance et le Caucase, in *Acts. XVIIIth International Congress of Byzantine Studies Moscow 1991*, ed. I.Ševčenko and G.Litavrin, vol. 2 (Shepherdstown, 1996) 148-159.
200. Die Legenden in der Geschichtschreibung, in *Georgien im Spiegel seiner Kultur und Geschichte*, ed. Br. Schrader and Th. Ahbe, Berlin 1998, 84-87.
201. Les versions orientales de la Bible : une orientation bibliographique, in *Interpretation of the Bible*, ed. J. Krašovec (Ljubiana, 1998) 399-509.
202. Les métamorphoses du Girk' Ėakac', in *REArm*, 26, 1996/7, 237-245.
203. Ein Jahrtausend antichalkedonischer Literatur, in *AnHC*, 39, 1998, 146-187.
204. La politique arménienne de Byzance de Justinien II à Léon III, in *Studi sull'Oriente Cristiano* 2,2, 1998, 111-120.
205. La Vie de saint Jean le Pauvre ou le Calybite en version géorgienne, in *OC* 82, 1998, 153-183.
206. La place de Jérusalem dans la conversion de la Géorgie, in T.Mgaloblishvili, *Ancient Christianity in the Caucasus*, Richmond 1998, p.59-74
207. Le martyr géorgien de Grégoire le Thaumaturge et sa date, dans *Le Muséon*, 112, 1999, p.129-185.
208. Le discours dogmatique de Grégoire Vkasaser, dans *XB*, 1(7) 1999, 38-57.
209. Un discours inédit de saint Germain de Constantinople sur la Croix et les icônes, *OCP*, 65, 1999, 15-51.
210. Les saints fous de Dieu, dans Actes du colloque - Patrimoine Syriaque VI, Liban 1999, 131-138.
211. A Ballad about Saint Andrew and the Cannibals. Attributed to Saint Ephraim, in *Hugoye*, vol.2, No.1. 1999, (<http://syrcom.cua.edu/Hugoye>)
212. Héléne à Édesse et la Croix, dans G.J.Reinink and A.C.Klugkist, *After Bardaisan. Studies on Continuity and Change in Syriac Christianity in Honour of Prof. Han J.W.Drijvers*, Leuven 1999, p.107-115.
213. Koptische Fragmente der Apa-Jeremias Legende, in St.Emmel & alii, *Ägypten und Nubien in spätantiker und christlicher Zeit*, 2 (Wiesbaden 1999), 114-116.
214. Une collection de 35 apocryphes apostoliques, in *PdO*, 24, 1999, 179-199.
215. Vakhtang Gorgasali et l'évêque Mikael de Mtskheta, in *Proceeding of the third international Symposium on Kartvelian Studies*, ed. E.Khintibidze (Tbilisi 1999), p.9-23
216. Un Dialogue entre Basile et Gregoire conserve en georgien // *Khristianski Vostok* 2/7 (2000), 56-101.
217. Le dialogue fictif entre le Pape Célestin et Barsauma, Հայաստանը և Քրիստոնյա Արևելքը, խմբ. Պ. Մուրադյան, Երևան 2000, էջ 163-168.
218. David Tserouni sur la hiérarchie ecclésiastique. Un traité arménien du VIIe siècle., in *OCP* 66(2000), p.89-117.

219. Le dossier de sainte Nino et sa composante copte, in G.Shurgaia, Santa Nino e la Georgia. Atti del I Convegno Internazionale di Studi Georgiani, Roma 30 Gennaio 1999, p.99-123.
220. Le couvent de Sainte-Croix de Jérusalem selon les sources géorgiennes, in Studi sull'Oriente Cristiano, 4,2(2000), p. 139-170.
221. Un dialogue entre Basile et Grégoire conservé en géorgien, dans XB, 2(VIII)2000, p.56-101.
222. La pomme de Théodose II et sa réplique arménienne, dans Novum Millenium. Studies on Byzantine History and culture dedicated to Paul Speck, ed. Cl. Sode and S. Takács, Aldershot, 2000, pp.109-111.
223. La pénitence de Loth auprès d'Abraham au site de l'église géorgienne de la Croix, in Studi sull'Oriente Cristiano, 5,1 (2001), 57-92.
224. Le grand dieu svane Phusnabuasdia et saint Boa d'Hierapolis, in OC 84(2000),102-116.
225. Alexandre à Amasée: un épisode peu remarqué, Le Muséon, 114(2001) 141-151.
226. Zwei armenische Listen mit Konzilien bis zum Jahre 726, in AnHC 32, 2000, 264-302.
227. Peter the Fuller and Cyrus of Edessa, in Aram, 11-12(1999-2000), 467-474.
228. Y a-t-il eu un concile d'Ashtishat en 435 ? in REArm, 27(1999-2000), 393-398.
229. Die Stellung der Märtyrerin Rhipsimè in der Geschichte der Bekehrung des Kaukasus, in W. Seibt, Die Christianisierung des Kaukasus, Wien, 2002, 171-179. (Denkschriften der ÖAkDW 296).
230. Some Earlier Features in the Life of the Virgin, in Marianum 2001, 297-308. also in The Harp, t.15(2002), p.137-147.
231. Traité acéphale arménien sur les trois premiers Conciles et son attribution probable à Jean Mayravanetsi, in OCP 68 (2002), 89-174.
232. Georg in den frühen Texten der orientalischen Überlieferung, in E.Volgger, Sankt Georg und sein Bilderzyklus in Neuhaus-Böhmen, Marburg 2002, 69-79.
233. L'encyclique de Komitas et la réponse de Mar Maroutha (617), in OC 85(2001), 162-175.
234. Les sentences des philosophes grecs en géorgien, in G.Fiaccadori, Autori classici in lingue del vicino e medio oriente, Rome 2001, p.233-250.
235. Les Actes d'André d'après la tradition attribuée à Éphrem, in XB 3(2002), 106-151.
236. L'écorchement rituel aghouanais, in XB 3(2002), 389-402.
237. Origine et porte de l'attribut marial « Trapeza » dans la 3ème homélie sur la Dormition de Jean Damascène (BHG 1089 & CPG 8063), in Ysabel de Andia/Peter Leander Hofrichter, Christus bei den Vätern, Innsbruck-Wien, 2003, 111-118.
238. Actes d'André d'après la tradition attribuée à Éphrem // XB 3/8 (2001), 106-151.
240. L'écorchement rituel aghouanais // XB 3/8 (2001), 389-402.
239. L'Alternance politico-religieuse de Justinian II a Leon III (paper delivered on the Byzantine Conference in Paris, 2001).
240. Le grand dieu svane Phusnabuasdia et saint Boa d'Hierapolis // OC 84 (2000) 101-116.
241. La Theotokos véritable arche d'alliance // Mother of God an International Conference National Hellenic research foundation Athens, 12-14 January 2001.
242. Die Stellung der Märtyrerin Rhipsime in der Geschichte der Bekehrung des Kaukasus // Die Christianisierung des Kaukasus (Armenia, Georgia, Albania). Referate des Internationalen Symposions

(Wien, 9. bis 12. Dezember 1999). Veröffentlichungen der Kommission für Byzantinistik, Bd. IX. Hrsg. von W. Seibt (Wien 2002).

243. Die Quelle der Himmelfahrt Muhammeds // XXVIII. Deutscher Orientalistentag (Bamberg, 26-30 März 2001).

244. Origines des église caucasiennes // Կովկասյան եկեղեցիները և նրանց իրավունքը, Շաղկաձոր, 2003 թ. սեպտեմբեր.

245. Sahak Dzoroporetsi et Sahak Mrut // Հայագիտության արդի վիճակը և նրա զարգացման հեռանկարները, Երևան, 2003 թ. սեպտեմբերի, 15-20.

Գրքեր

I. Herméneutique Structuralisme et Exégèse, Paris 1968. (= Hermeneutik Strukturalismus und Exegese, München 1970).

II. Basile de Césarée, Homélies sur la Création de l'Homme, Paris 1970 (SC 160).

III. Les plus anciens homéliaires géorgiens (Louvain-la-Neuve 1975).

IV. Barsabée de Jérusalem, Sur le Christ et les Églises, Paris 1982 (PO 41,2)

V. Épiphanes de Chypre, Traité sur les poids et les mesures, Louvain 1984 (CSCO 460)

VI. Idem. Traduction (CSCO 461).

VII. Maxime le Confesseur, Vie de la Vierge, Louvain 1986 (CSCO 478)

VIII. Idem, traduction (CSCO 479)

IX. Aux origines de la Dormition de la Vierge, in *Variorum Reprints* (Aldershot 1995).

Հրապարակության հանձնված աշխատություններ

La Passion Égyptienne des Saints Côme et Damien, in *Cahiers d'Orientalisme*, 2002, 150 Seiten.

Le Martyre de Saint Luc, in *Festschrift für den Heiligen Lucas*, Padua 2002, 17 Seiten.

La première église de la Vierge bâtie par les apôtres, *Festschrift Paul Devos*, Genf 2002, 21 Seiten

The Origin of the Mravalthavi and the End of the Sixth Day, *Proceedings of the Fifth congress on Karthvelian Studies*, Tiflis 2002, 7 Seiten.

Was wissen wir über Gregor Lusavoritsch ?, in *Symposium über Armenien*, Halle 2002, 8 Seiten.

The Syriac version of the Panegyric of Gregory of Nyssa on Gregory the Wonderworker and of the life of the same, in *Symposium Syriacum - Sydney 2000*, Rom 2002 9 Seiten.

L'implication eucharistique dans le milieu antichalcédonien, in *Konferenz über die Eucharistie* Budapest, 8 Seiten.

Les traditions médicales Géorgiennes anciennes, in *Publicazione delle accademie italiane*, ed. G. Fiaccadori, 2002, 18 Seiten.

Mar Michael's Report on Cyprus and Benjamin in Egypt, in *Conference about the holy Michael the Great - Damascus 2000*, Hugoye 2002, 8 Seiten.

Un Apocryphe apocryphe sur les apôtres Pierre, Jean et Paul dans le ms. Mingana 40, Pièce 30, in *Festschrift Samir Khalil*, Leuven 2002, 14 Seiten.

The Graeco-arabic life of Gregor the Wonderworker, in *Meltho*, 2002, 35 Seiten.

Une notice antique sur la date des Évangiles, in Vizantiskij Vremmenik, 2002, 3 Seiten.

Der Ursprung der Gestalt des Priesters Johannes, in Zeitschrift für Missiologie, Rom 2002, 4 Seiten.

La Vierge comme véritable Arche d'Alliance, dans Colloque d'Athènes sur la Theotokos, 2002, Musée Benaki, 6 S.

The Forty Martyrs of Sebasteia in the Armenian tradition, in Symposium of the University of Belfast, 2002, S.53 S.

La légende arabe de sainte Hélène à Édesse, in Mélanges Nasrallah, 2001 Beyrouth.

Philologie des christlichen Orients : Ergebnisse und Perspektiven, in Münchener Konferenz zur Ehre von K. Krumbacher im J.1997, 13 Seiten, erscheint vermutlich im J.2001.

Sahakdoukht à Jérusalem et à Edesse, in Publication du Symposium en l'honneur du 80ème anniversaire de la fondation de l'Université Ivane Dzhavakhchvili à Tbilissi.

Die Quelle der Himmelfahrt Muhammeds vom Tempel in Jerusalem aus, in Deutscher Orientalistentag in Bamberg März 2002, dans Le Muséon 2003..

Le calendrier sacerdotal de 364 jours, XB 2003.

Caucasian parallels to China Cross Representations, in Monumenta Serica 2003/4.

Bemerkungen zur syrischen Transitusliteratur, Colloque de Bamberg juillet 2002.

The Three Marian Feasts according to the Syriac Church and How it came that the Apostles founded them, Colloque de Septembre 2002 à Kottayam.

Nino, Theognosta et Eustathe : un dossier hagiographique oriental des IVe-Ve siècles, in XB 2004

Գրքեր և գիտնականի արխիվում

La Vie de la Vierge par Jean le Géomètre du Xème siècle. 500 pp

La victoire de Jovien sur Julien en arabe chrétien du Xème siècle. 400 pp

La Vie syro-géorgienne de Grégoire le Thaumaturge 200 pp

Les oeuvres de mélèce d'Antioche en géorgien et arménien 800 pp

Pierre et Paul dans l'Illyrikon 800 pp

Le dossier de l'apôtre Barthélémy d'après tous les témoins 1000 pp

Die Geschichte der armenischen Konzilien pour Brandmüller. 2 volumes.

La passion de saint Luc

L'homélie de Sophrone pour l'Ascension, etc. etc.

Կազմեց պրոֆ. Մ. ՎԱՆ ԷՍԲԲՈՒԿԸ,
լրացրեց՝ պ. գ. ղ. Ա.Ա.ԲՈՋՈՅԱՆԸ